

ZÁVĚR

Václav Frolec

Studium vybraných jevů života nově osídlené obce Horní Věstonice v období třiceti poválečných let ukázalo složitost společenských a kulturních procesů, které zde probíhaly od chvíle, kdy do jihomoravského pohraničí začali přicházet první přesídlenci, aby zdejšími obcím vrátili život a vtiskli mu nový charakter. Informace, které nám skýtá komplexně pojatý společenskovo vědní výzkum, umožňují provést analýzu obecných i specifických rysů společenských i kulturních změn z hlediska jejich dynamiky, etap a generační posloupnosti, směrů přeměn i jejich determinujících činitelů.

První období, vyznačující se odchodem německého obyvatelstva, příchodem českých přesídlenců a počátky jejich spolunažívání v pohraniční vesnici, můžeme označit jako období *a d a p t a c e*. Nové obyvatelstvo, které přišlo do kraje pod Pálavou z různých míst, bylo nuceno se postupně přizpůsobovat zdejšímu geografickému, sídelnímu a ekonomickému podmínkám, i specifické společenské a kulturní situaci, která nastala v pohraničních územích po jejich navrácení českému národu. Toto počáteční období se vyznačuje řadou znaků, které jsou společné pro všechna nově osídlovaná území českého pohraničí: Osídlování probíhalo v rámci první etapy pozemkové reformy jako důležité součásti kvalitativních sociálně ekonomických přeměn v období rozvoje národní a demokratické revoluce, jejímž základem byla konfiskace půdy a majetku nepřátel a zrádců národa a jejich přidělení obyvatelům slovanského původu. Zemědělské osídlování pohraničí mělo demokratický charakter. Půda byla předávána do individuálního vlastnictví bezzemkům a drobným zemědělcům. Charakteristickými znaky osídlovacího procesu pohraničních obcí bylo vysídlení německého obyvatelstva, jeho náhrada novým slovanským osídlením a poměrná rychlost osídlování. Zvláštnosti osídlování pohraničních území našeho státu spočívají v počtu a intenzitě osídlovacích vln. Historická analýza ukázala, že z celostátního hlediska lze vymezit čtyři hlavní osídlovací vlny: První vlna bezprostředně sledovala postup Rudé armády a tvořili ji Češi, kteří přežili okupaci v pohraničí a začali vytvářet zárodky státní moci. V druhé vlně, před koncem války, přicházeli do pohraničí noví osídlenci z osvobozených částí republiky. V třetí vlně, která proběhla po skončení války, stěhovali se do pohraničí

osídlenci z různých oblastí. Osídlovací proces se v podstatě uzavírá čtvrtou vlnou, vyznačující se přílivem reemigrantů a demobilizovaných vojáků zahraniční armády. Pro námi sledovanou obec (i pro řadu další vesnic v jihomoravském pohraničí) je příznačné, že v osídlovacím procesu byla nejdůležitější druhá a třetí vlna, které udaly základní charakter nových obyvatel z hlediska jejich regionálního původu.

Důležitým faktorem v adaptačních a emancipačních procesech byla sociální skladba přesídlenců. Noví obyvatelé, přicházející ve skupinách anebo jednotlivě do pohraničí, představovali v naprosté převaze zemědělský proletariát, drobné a střední zemědělce (u žadatelů o usedlosti v Horních Věstonicích se vlastnictví půdy pohybovalo v rozmezí od 0,40 ha do 4 ha; jen několik jednotlivců mělo výměru větší). Příklad půdy na jižní Moravě byl v průměru nižší (5,5 ha na usedlost) než v jiných pohraničních krajích českých zemí. Zájem o pozemky byl v jednotlivých sociálních skupinách různý. Původ přesídlenců nehrál v požadavcích významnější roli.

Příznivou okolností při formování způsobu života a kultury v nově osídlené vesnici byla etnická jednodolitost a etnografická blízkost přistěhovalců, kteří v naprosté většině pocházeli z vnitrozemí jihovýchodní, východní a střední Moravy. Početně nejsilnější skupiny, jejichž domovské obce byly na Hodonínsku a v okolí Uherského Brodu, přinesly do pohraničí vlastní kulturní vzory a v prvních poválečných letech jimi ovlivňovaly společenský i kulturní život nově se formujícího vesnického společenství v jihomoravském pohraničí. Přesto, že situace ve sledované obci (a ve vesnicích obdobného charakteru) byla příznivější než v lokalitách, kde se usazovali repatrianti, jejichž kulturní znaky byly v řadě aspektů výrazně odlišné od přesídlenců přicházejících z českého vnitrozemí, proces adaptace byl spojen s potížemi, které ovlivňovaly hospodářský i společenský vývoj pohraniční vesnice, jejíž geografický reliéf se zřetelně odlišoval od charakteru krajiny míst, odkud noví obyvatelé pocházeli. Přesto, že podmínkou přidělení zemědělské usedlosti v jihomoravské pohraniční vesnici měly být zemědělské znalosti, plně tento požadavek splňovali jen přesídlenci ze Slovácka, kteří ovládali i vinohradnické práce a měli vinařské zkušenosti. Nejméně připraveni byli po této stránce přistěhovalci z Valašska a Kopanic, kteří přišli na jižní Moravu z odlišných výrobních i klimatických podmínek.

V období adaptace přesídlenců v novém prostředí bylo tedy především třeba se přizpůsobit zdejším přírodním poměrům a výrobním způsobům. Noví obyvatelé začali s pěstováním plodin, pro které byly na jižní Moravě příznivé půdní a klimatické podmínky. Postupně získávali zkušenosti, které později předávali svým dětem, pracujícím už v zcela jiné ekonomické, společenské i politické situaci. Úroveň rolnické práce nabývala postupně charakteru, který měla v té době malozemědělská výroba v blízkých vnitrozemských obcích. Regionální zvláštnosti, přenesené do pohraničí z vnitrozemských vesnic, se uplatňovaly v pokrmech, které připravovaly ženy přesídlenců. Už v počátečních obdobích byl však charakter jídelníčku zároveň podmínečně surovinovými možnostmi, které skýtalo prostředí nově osídlené vesnice.

Nezvyklá situace nastala pro přesídlence z hlediska bydlení. Bytový fond byl v době osídlování značně zastaralý a v důsledku malé péče o něj za druhé světové války převážně i ve špatném stavu. Vnitřní členění domů, zděděné po německých předchůdcích, odlišovalo se od obydlí v původním domově přesídlenců především větším počtem obytných místností, na něž nebyli zvyklí. Většina osídlenců převzala vnitřní zařízení domů ve stavu, v jakém jej zanechali němečtí obyvatelé po odchodu z pohraničí, a doplnila jej vlastním vybavením.

Analogická situace byla také s obnovou hospodářské činnosti zemědělských usedlostí, jejichž hospodářské objekty byly ve špatném, někdy až havarijním stavu, vybavení málo kdy úplné a převážně zastaralé a zchátralé. V době příchodu nových obyvatel byl velmi neutěšený i stav dobytka; noví osídlenci byli převážně odkázáni na vlastní dobytek, který si přivedli s sebou z vnitrozemí. Obnově živého i mrtvého

inventáře bylo třeba v prvních letech po osídlení vesnice věnovat značnou pozornost a vynaložit na ni nemalé finanční prostředky.

Zevním znakem, který jednotlivé skupiny přesídlenců spojoval, avšak vesnickou komunitu jako celek rozděloval, byl tradiční kroj. Před příchodem do pohraničí se nejvíce udržoval v rodinách přesídlenců z Hodonínska a Uherskobrodsko. Nositeli krojové tradice byly především rolnické rodiny. Podle našich výzkumů se v období před příchodem do pohraniční vesnice nosil tradiční kroj ještě ve více jak polovině rodin přesídlenců. Po přestěhování do pohraničí nastal pokles v nošení kroje, a to ve všech skupinách nových osadníků. K nejznatelnějšímu poklesu došlo u přesídlenců z chudých horských krajů, kteří v kroji a jeho archaickém charakteru viděli vnější výraz svého dřívějšího sociálního postavení. Jak ukazují jiné výzkumy, jde v pohraničních územích o obecnější jev. Udržovateli a nositeli tradičního oděvu se v prvních letech po osídlení staly skoro výhradně ženy, event. jejich děti. Postupně se v tomto ohledu začaly také stírat rozdíly podle sociálního původu rodin před jejich příchodem do pohraničí.

Adaptační proces zasáhl i společenskou sféru. Noví obyvatelé, kteří přicházeli do pohraniční obce po skončení druhé světové války, byly většinou manželské dvojice, jejichž věk se pohyboval od dvaceti do sedmdesáti let. V krátké době po přílivu první novoosídlenecké vlny bylo uzavřeno relativně hodně nových manželství. Z toho je zřejmé, že mladí lidé po příchodu do pohraničí usilovali založit si vlastní rodinu a samostatně hospodařit. V podmínkách pohraniční vesnice se už v prvních poválečných letech dostávaly do zvláštní situace rodinné tradice. Přesídlenci přinášeli s sebou normy, představy, zvyklosti a návyky z původních domovů, jejichž další vývoj ovlivňovala skutečnost, že přestěhováním se oslabily přímé kontakty přesídlenců s příbuznými, kteří zůstali v rodném kraji, a také to, že život rodin začal být do značné míry závislý na ostatních přesídlencích.

Významnou úlohu při konzolidaci života v nově osídlených obcích sehrávaly sousedské vztahy. Po příchodu do pohraniční vesnice začali spolu sousedsky nažívat lidé z různých míst. Snáze navazovali kontakty přesídlenci, kteří odešli do pohraničí ve větších nebo menších skupinách, než ti, kteří odešli individuálně do cizího prostředí. Psychický faktor zde působil velmi intenzivně. Na rozdíl od vnitrozemských obcí, kde v sousedských vztazích v období před kolektivizací zemědělství působila sociální diferenciací obyvatel, v pohraničí se setřely někdejší sociální rozdíly a vznikala nová vrstva emancipovaných středních rolníků. Sousedské vztahy se tak mohly formovat na rovnoprávném postavení všech obyvatel.

Nové osídlení znamenalo předěl i v náboženském životě vesnice. Přesídlenci se s náboženskou minulostí setkávali jen potud, pokud tu zanechala hmotné svědky (kostel, kříže, boží muka). Náboženské vyznání ovlivňovalo spolunažívání obyvatel zejména tehdy, jestliže bylo spojeno s manifestací politické příslušnosti (u katolíků s Československou stranou lidovou).

Do činnosti politických stran i jiných společenských organizací, podléhajících jejich vlivu, se promítaly politické zápasy, které ve srovnání s vnitrozemím měly méně vyostřený charakter a dopad. Kulturní činnost, kterou tyto organizace vyvíjely, sehrávala v konzolidačním procesu pozitivní úlohu.

Diferenčním znakem jednotlivých skupin osídlenců i jednotlivců byl běžně mluvený jazyk, vycházející z nářečí obcí, odkud se noví obyvatelé přistěhovali do pohraničí. Tento faktor neměl však výraznější rušivý vliv na formování nového lokálního společenství. (Větší význam – jak ukazují jiné výzkumy – měly jazykové zvláštnosti v obcích osídlenců reemigranty.)

V prostředí pohraniční vesnice, kde byl dočasně přerušen a umrtven kulturní a společenský život, měly zvláštní význam obyčejy, přispívající k stabilizaci vesnického společenství. Charakter zaváděných obyčejů určovaly skupiny osídlenců, které byly početně nejsilnější, pocházely z jednoho místa, s nímž nadále udržovaly

kontakty, a které mnohdy byly spjaty i vzájemnými příbuzenskými svazky. Tato situace byla typická v námi sledované obci pro hlavní osídlovací vlnu v letech 1945 a 1946; podobný proces probíhal v jiných pohraničních vesnicích o několik let později v souvislosti s osídlováním pohraničních území demobilizovanými vojáky zahraniční armády a reemigranty. Osídlenci nepřinesli ovšem do pohraničí celou strukturu rodinných a výročních obyčejů místa, odkud přišli, ale jen její některé prvky, z nichž se pak ujala část, která se jevila v novém prostředí jako žádoucí a životaschopná. Projevila se tu také v té době již vyhraněná krajová etnografická diferenciacie, jejíž součástí byla i specializace v udržování některých obyčejů.

Kulturní vazby k regionům, odkud přišli přesídlenci do pohraničí, se projevily rovněž ve slovesných a hudebních folklórních projevech.

V naznačeném kulturním a společenském vývoji v prvních letech po novém osídlení pohraniční vesnice se v podstatě uzavírají procesy adaptace a emancipace přesídlenců v novém prostředí. Značně postupuje a kultura – proces, v němž vesnické společenství pod vlivem přímého působení nejsilnějších skupin přesídlenců modifikuje své kulturní znaky. V tomto stádiu se však už také vytvářejí předpoklady integračních procesů, které se projevují ve vytváření nového společenství a vedou k unifikaci kulturních vzorů pohraniční vesnice.

Rozhodující determinantou v tomto vývoji pohraniční vesnice byla kolektivizace a industrializace zemědělské výroby v padesátých letech a s nimi spojená přeměna soukromého zemědělce v družstevního rolníka, jehož názorové orientace, ekonomické a společenské postavení je blízké dělníkům žijícím na vesnicích. Socializace vesnice vnesla i podstatné změny do socioprofesionální a vzdělanostní struktury vesnice, ovlivňující způsob života obyvatel. Svou úlohu zde sehrály zvyšující se životní úroveň, působení kulturně výchovných institucí, prostředků masové komunikace, urbanizační vliv města a další okolnosti. Základním sociologickým důsledkem společenských změn probíhajících v období socialistické výstavby stala se skutečnost, že pojem vesnice přestal být z hlediska povolání obyvatel synonymem pro pojem zemědělství (ve zkoumané vesnici – třeba jde o zemědělskou obec bez místního průmyslu – pracuje pouze necelá třetina obyvatel nad 15 let bezprostředně v zemědělské výrobě). Z původní zemědělské vesnice se vytvořila zemědělsko-průmyslová a poměrně vyrovnaná socioprofesionální struktura.

Druhé období v poválečném vývoji nově osídlené pohraniční vesnice, bezprostředně spjaté se socialistickou kolektivizací, se vyznačuje v oblasti společenského a kulturního života složitými procesy obecného i specifického charakteru.

Příznačným rysem pohraniční vesnice je skutečnost, že intenzita působení konzervativních tradic maloroľnického hospodaření nenabyla zde takového rozsahu, jako tomu bylo v starousedlických obcích ve vnitrozemí. Sociální původ osídlenců, specifické hospodářské podmínky i celý společenský a politický vývoj v pohraničí vedly k tomu, že noví obyvatelé přijímali progresivní vývoj v období socializace vesnice v naprosté většině kladně a rychle se přizpůsobovali nové sociální skutečnosti. Změnily se hodnotové orientace obyvatel k zemědělské půdě a jejímu využívání. Přesídlenci, které vedla do pohraničí touha vlastnit ornou půdu a z nichž mnozí se ve vinorodém pohraničním kraji teprve seznamovali s pěstováním révy vinné, upřednostňují dnes vinohrady před polem. Narůstající zájem o vinice souvisí s celkovým hodnocením vinohradnické práce, v níž obyvatelstvo nachází radost a jistý druh odpočinku po jiné práci (hlavně v mimozemědělské sféře). Vlastnictví vinice stává se dnes přetížnou záležitostí. S tímto trendem se setkáváme také ve vnitrozemských vinohradnických obcích.

Vesnice nabývá novou tvář úpravou veřejných prostranství i domů, v nichž se modernizuje vnitřní vybavení, jeví se dnes jako směs starého a nového. Hlavními domovními prostory jsou v současnosti kuchyně a obývací pokoj. V pohraničí zjišťujeme silnější působení městských vzorů bydlení ve výraznějším využívání

ložnice a dětského pokoje. Někdejší zemědělské usedlosti ztrácejí postupně svůj prvotní charakter. Hospodářské objekty se likvidují nebo přestavují k jiným účelům. Zaniká inventář, který se nevyužívá v pracovním procesu. V pohraniční vesnici, kde malozemědělská výroba nových osidlců měla relativně krátké trvání, zemědělský inventář byl získán různým způsobem, z velké části přidělem, a kde se nevytvořily pevnější psychické vazby k pracovnímu nářadí a nástrojům, příznačné pro tradiční rolnictví, probíhaly tyto změny rychleji než ve vnitrozemí. Jestliže ve vnitrozemských obcích platí mnohdy zemědělský inventář stále jako „dědictví po rodičích“, v pohraniční vesnici se už setkáváme s jeho chápáním jako vhodného prvku dekorace obydlí. Vliv městských vzorů je zde zřejmý.

Změny sledujeme i ve stravování obyvatel. Týdenní skladba pokrmů konzumovaných ke snídani má u obyvatel pohraniční vesnice obdobný charakter jako v jiných současných venkovských i městských domácnostech. Při našem výzkumu jsme nezjistili nápadnější rozdíly v jídelníčku zemědělských, dělnických a zaměstnaneckých rodin. Ve výběru jídel podávaných dnes ve sledované obci k obědu je zřejmá obměna dosti ustálených pokrmů, obecně známých v české i moravské kuchyni. Na rozdíl od kdysi běžného střídání masitých a bezmasých jídel v jednotlivých dnech, volba oběda je dnes převážně závislá na individuálních přáních členů rodiny. Stírá se rovněž rozdíl mezi obědem podávaným ve všední dny a v neděli, která byla kdysi v chudobnějších rodinách jediným dnem, kdy se jedlo maso. Už také poměrně málo rodin přísně dodržuje páteční půst od masa. V rodinách jednotlivých skupin přesidlců se však také dodnes udržují některé krajová jídla, jejichž přípravu si osvojily ženy prvních novoosidlců v obcích, odkud přišly do pohraničí. Jídla podávaná v týdenním jídelníčku k večeři mají individuální charakter. V současné době sílí tendence stravovat se v závodních jídelnách. V duchu tradice venkovského života věnují obyvatelé pohraniční vesnice velkou pozornost přípravě pokrmů při svátečních a obřadních příležitostech (hody, svatba, narození dítěte, novodobé svátky a oslavy), které se stále z velké většiny odbývají doma a jsou na ně zváni příbuzní, sousedé, spolupracovníci a známí. Zvláštností pohraniční vesnice je zvyklost zvat na pohřební hostinu všechny občany, jejichž rodiny pocházejí ze stejného místa jako rodina zesnulého. Je zde patrná stále existující solidarita obyvatel původem z jedné vesnice a jejich soudržnost s původním domovem, vystupující zvláště nápadně v takových chvílích, jako je smrt někoho z obce. Ve sledované lokalitě byla zjištěna relativně silná pohostinnost jako jeden z projevů tradice přenesené do nového prostředí a napomáhající formování pěkných mezilidských vztahů v současnosti.

Přesto, že v poválečných letech se u některých skupin obyvatel pohraniční vesnice udržoval tradiční kroj, v procesu integrace se situace podstatně změnila. Vlastnictví krojů se dnes omezuje hlavně na jednotlivé součástky různého regionálního původu. Ve sledované obci je už jen několik kompletních krojů. Tradiční všední a sváteční oděv nosí pouze několik žen staršího a středního věku. Postoje obyvatel ke kroji a jeho nošení jsou však v naprosté většině kladné.

Specifické podmínky pohraničí se zvláště nápadně odrazily ve vývoji výtvarné kultury vesnice. Vazby k tradičnímu lidovému umění byly přerušeny a nové vazby k současnému výtvarnému umění a výtvarnému názoru se zatím nevytvořily a neprosadily.

Náš výzkum potvrdil známou tezi, že v rodinném životě a ve vztazích v rodině působí ve venkovském prostředí silně tradice a že rodina je nevhodnějším objektem pro poznání funkce tradice a jejich přeměn v současnosti. Staré („tradiční“) a nové („netradiční“) se v této oblasti společenského života zvláště prostupuje. Jako v jiných současných vesnicích se i v pohraničí projevuje tendence k individualizaci rodinného života (zvláště v bydlení a hospodaření). Hierarchie příbuzných zhruba odpovídá tradičnímu hodnocení příbuzenských kategorií. Patriarchální tradice řízení života v rodině se mění tím, že o chod domácnosti se zpravidla dělí oba rodiče. Na sou-

časné pohraniční vesnici přetrvává dosud tradiční dělba práce převzatá z rodiny se zaměstnaným mužem a ženou v domácnosti. Na změny v dělbě práce v rodině má vliv povolání a vzdělání partnerů, a to v tom smyslu, že teprve kvalifikovanější povolání (a současně vyšší vzdělání) do jisté míry odstraňují rozdíl mezi městským a venkovským obyvatelstvem. Přežily se a ztratily na svém významu někdejší názory na úlohu majetku v životě mladých manželů. Současní obyvatelé pohraniční vesnice neupřednostňují při výběru partnera ani vlastní obec, ani místo, odkud pochází rodina. Sledovaná nově osídlená obec je po této stránce méně „tradiční“ než srovnatelné vesnice ve vnitrozemí. Ze života vesnice už také většinou vymizela kdysi běžná snaha rodičů ovlivnit u dětí výběr partnera. Vliv rodičů a rodiny je patrný především v předchozí výchově, ve vedení dětí při utváření vlastního postoje k volbě životního druhu. Výrazem toho je i dobrý vztah rodičů ke škole. Podle názorů obyvatel pohraniční obce má škola odpovídat za rozumový rozvoj a rodina za rozvoj citový a mravní. Rodiče vidí nejdůležitější předpoklad úspěchu v budoucím životě dětí v tom, co budou umět a jaký bude jejich vztah k práci. Výsledky zjištění o poměru rodičů ke škole ukazují, že v tomto ohledu je zkoumaná pohraniční vesnice srovnatelná s obcemi ve vnitrozemí. V současném způsobu života na vesnici postupně ztrácí svůj význam a funkce i tak kdysi důležitá instituce, jako je kmotrovství. V podmínkách pohraničí jeví už dnes dokonce odumírající tendenci.

Sousedské vztahy, v jejichž charakteru a intenzitě se projevuje stupeň konsolidace vesnického společenství v pohraničních územích, vykazují stabilizační tendenci. Příznakem dobrých sousedských vztahů je vzájemná výpomoc, která se uplatňuje hlavně v zemědělských rodinách. Ve srovnání s příbuzenskou svépomocí je slaběji zastoupena. Niterný vztah k obci se jeví i v přáních být pohřben v pohraniční vesnici, která se pro dnešní obyvatele stala skutečným domovem, zabezpečujícím práci i každodenní život.

Změny v náboženském životě pohraniční vesnice se vyznačují silným poklesem účasti obyvatel na bohoslužbách, které navštěvují především starší lidé a ženy v domácnosti. Ekonomicky aktivní obyvatelé se chovají spíše nereligiózně. V obecnějším kontextu vystupuje relativně nižší náboženská zdatost občanů.

Proces, který sledujeme v oblasti běžně mluveného jazyka obyvatel sledované vesnice, je analogický vývoji v jiných nově osídlených obcích. Zvláštnosti, které zde vystupují, souvisejí se složením obyvatelstva a směry jeho migrace. Rozdíly mezi jazykovým projevem mládeže a mluvou generace prarodičovské nepramení pouze z generačního rozdílu. Změny mluvy mládeže jsou výsledkem střetávání rozličných struktur mluveného jazyka a důsledkem stírání jejich rozdílu. Srovnání situace ve zkoumané pohraniční vesnici a v obcích ve vnitrozemí se zachovalým nářečím ukázalo, že ve vnitrozemí je mluva mladé generace daleko méně spisovná než v pohraničí a udržuje i tvary, které jsou z hlediska vývoje jazyka ústupové. Je však zřejmé, že běžně mluvený jazyk mládeže v pohraniční vesnici není dosud celkem stabilizovaným a jednotným. Důležité však je, že spisovný jazyk plní v pohraničí bez omezení všechny funkce (vyšší dorozumivací, reprezentační, prestižní); i jazyk pro intimní dorozumívání (tradiční dialekt, postupně hlavně většinový interdialekt) existuje a vyvíjí se v podstatě podobně jako v obcích ve vnitrozemí. Po třiceti letech obráží tedy jazyková situace společenskou integraci pohraniční vesnice ve vyšším celku novodobého národa.

V procesu integrace postupně zanikají nebo se oslabují obyčeje spojené s věrskými a magickými představami (tříkrálové obchůzky, zdobení domů lípovými větvemi aj.), některé obyčeje přecházejí zcela nebo převážně na děti (mikulášské obchůzky, štědrovečerní koledování). Kolektivní obyčeje a slavnosti spojené se zemědělskou prací se přizpůsobují nové společenské situaci (dožínky, vinobraní), nové prvky se objevují i v dalších obyčejích (stavění májí). Počet udržovaných obyčejů se celkově zmenšuje a poklesává i intenzita jejich životnosti. Postupně se ztrácí povědomí o původu udržovaných obyčejů. Pozitivním rysem se jeví růst cílevědomého úsilí o obnovení a udržo-

vání obyčejové tradice jako jedné z forem využívání volného času, jako druhu obohacení místního kulturního života i reprezentace obce navenek. Iniciátory tohoto hnutí jsou známi jednotlivci. Charakter současných obyčejů vychází z některých prvků zavedených přesídlenci v prvních poválečných letech, obohacených o detaily, jež jsou ve sledované vesnici (stejně jako v jiných obcích jihomoravského pohraničí) poznamenány silným kulturním vlivem národopisně značně aktivního Slovácka. Doprovodným znakem vývoje obyčejové tradice je stírání některých diferenčních regionálních prvků a vytváření poměrně jednotného charakteru obyčejových projevů v celé pohraniční oblasti jižní Moravy. Tato obecná tendence má některé zvláštnosti ve výročních obyčejích a obyčejích rodinného cyklu, jehož součástí se staly občanské obřady, při kterých se často uplatňují folklórní projevy.

Z hlediska slovesné tradice se pohraniční vesnice neliší od vnitrozemských obcí. Ústní promluvy se soustřeďují na sdělování novinek, na občasně retrospektivní srovnávání událostí v rámci vzpomínkových vyprávění a na slovesné komentáře emocionálně poutavých, výjimečných, slavnostních nebo obyčejových jevů. Zvláštností významové a výrazové složky znakovosti místní tradice sledované obce jsou regionální tematické okruhy z Kopanic a z Hodonínska, odkud přišly dvě nejpčetnější skupiny přesídlenců. V oblasti vypravěčských situací a příležitostí se pohraniční vesnice neliší od starosedlických obcí ve vnitrozemí.

Analogický vývoj prodělává i písňový folklór. Vliv kulturního přínosu nejsilnějších skupin přistěhovalců se v písňovém repertoáru projevuje ve znalosti a oblíbě hodových písní z Podluží a masopustních písní z Uherskobrodsko, bezprostředně spjatých s uvedenými obyčejovými tradicemi. Expanze písňové kultury z blízkého Podluží, která má stále silící tendenci, způsobila, že esteticky hodnotné písně přesídlenců z podhůří Karpat jsou proti podlužáckému repertoáru hluboko v pozadí. S kulturním působením Slovácka souvisí rovněž oblíba písní o vině, stejně jako převaha slováckých písní v průběhu svatebního obřadu, obyčejových a slavnostních příležitostí. Příznačná (a analogická s blízkou oblastí Podluží i jinými částmi Slovácka) je skutečnost, že v písňovém repertoáru se ztrácejí starší vrstvy tradiční písně pod vrstvou nových písňových výtvorů. V největší oblíbě jsou lidovkové písně dechovkové. Korelace žánrových typů, které byly při našem výzkumu zvoleny jako indikátor k poznání hudebního vkusu a zájmu obyvatel pohraniční vesnice, ukázala prioritu oblíbených folklórních projevů.

Výzkum pohraniční vesnice věnoval zvláštní pozornost otázce volného času obyvatel, jeho uznávání za životní hodnotu a za potencionální prostor pro rozvoj vlastní osobnosti. Ukázalo se, že sledovaná obec je sice v mnoha směrech srovnatelná s průměrnými ukazateli vnitrozemských vesnic, že však zatím poskytuje málo příležitostí k různorodějšímu trávení volného času, v němž doposud dominují aktivity spojené s hospodářským životem obyvatel a sledováním televizních pořadů. Zároveň bylo zjištěno, že přes všechny nedostatky ve sféře volného času pokládá převážná část obyvatel pohraniční obec za jediné a neměnné místo svého života.

V průběhu více jak třicetiletého procesu změn došlo v nově osídlené pohraniční vesnici k prolínání celospolečenských (obecných) a místních (specifických) rysů společenského a kulturního života. Z hlediska vývoje socioprofesionální struktury, která ovlivňovala i řadu jiných složek života vesnického společenství, rýsují se dvě základní období.

První období zahrnuje léta 1945–1960. Na jeho počátku se formuje základní sestava ekonomicky činného obyvatelstva; výrazně převažuje práce v zemědělství. Zastoupení manželských dvojic v pracovním procesu má převážně homogenní charakter. Významným mezníkem v tomto prvním období je založení jednotného zemědělského družstva v roce 1949, které vyvolává proces přeměny soukromého zemědělce v družstevního rolníka. Ve společenské a kulturní sféře probíhají procesy adaptace, emancipace a akulturace. V první fázi tohoto období (s těžištěm v letech

1945–1947) se formuje v pohraniční vesnici struktura správní, politické a společenské organizace, v níž důležité místo zaujímá činnost politických stran (s vedoucím postavením Komunistické strany Československa). Důležitým faktorem je existence soukromých malozemědělských podniků. Zahajuje se výuka pro české děti ve škole, která spolu s dalšími osvětovými institucemi pozitivně zasahuje do veřejného života obce. V kulturní oblasti zaujímá důležité místo ochotnické divadlo a především pak různé projevy tradiční lidové kultury s rozhodujícími prvky kulturních vzorů přenesených nejpočetnějšími skupinami osídlenců. Druhá etapa prvního období začíná bezprostředně po založení JZD v roce 1949. V souvislosti s jistým společenským napětím, které se vytvořilo, dochází k poklesu spontánních projevů společenského a kulturního života a k většímu uplatnění organizovaných forem kultury (zájezdní divadlo, pojízdné a později stálé kino, první televizory). Tato etapa vrcholí v roce 1958, kdy vstoupili poslední soukromě hospodařící rolníci do JZD.

Druhé základní období v procesu změn začíná rokem 1961 (v našem výzkumu končí rokem 1975) a vyznačuje se vyrovnáním mezi zemědělstvím a průmyslem, poklesem počtu osob pracujících v zemědělství, zvýšením pracovníků v průmyslu a terciéru. Od roku 1966 začíná poprvé v poválečném období počet vstupů do průmyslu převažovat nad vstupy do zemědělství. V souvislosti s přibližováním zemědělství průmyslové výrobě dochází k růstu mužů v zemědělství (zastoupení žen nad muži převažuje pouze v terciéru). Značně stoupá profesionální heterogamie. Podstatně se zvyšuje počet osob dojíždějících za prací mimo obec. Tyto okolnosti, spolu s dalšími faktory (růst vzdělání aj.), značně ovlivňují sféru společenského a kulturního života obce a sehrávají důležitou úlohu v procesu integrace. Pozitivní vývoj se projevuje v úpravě životního prostředí (od šedesátých let se například začíná s výstavbou prvních nových domů), v rostoucí životní úrovni a dalších ukazatelích. Rozvíjí se kulturní aktivita JZD (zájezdy do divadla, exkurze do památkových míst), svou činnost vyvíjí sbor pro občanské záležitosti, místní lidová knihovna, narůstá sportovní aktivita. Nositelem snah o využívání folklóru v kulturním životě vesnice stává se organizovaný soubor lidových písní a tanců. Uvedené i další socialistické instituce napomáhají svou činností formování nových meziskupinových vztahů a zrychlují společenskou integraci. Naznačená dynamika vývoje ve sledované vesnici má analogie v jiných pohraničních obcích. Souvisí s celkovými společenskými změnami v našem státě a odráží také specifické podmínky pohraničních území.

Důležitým prvkem ve společenských a kulturních procesech změn v pohraniční vesnici je biopsychický čas – příslušnost obyvatel k určité generační skupině. Novým osídlením pohraničí došlo k výrazné změně rytmu při vzniku a směně generačních skupin, jejichž běžný sled, typický pro starousedlické obce ve vnitrozemí, se vyrovnává a normalizuje během historického času, měřeného na desetiletí. Počáteční nerovnoměrné generační obsazení pohraniční obce se vyrovnává asi za dvacet let. V letech 1945–1960 byly nositelem vývoje ekonomické, společenské i kulturní aktivity generační skupiny obyvatel narozených v letech 1915 (a dříve) až 1930. Příslušníci těchto skupin byli vázání zemědělstvím k obci, udržovali kontakty s mateřskými vesnicemi ve vnitrozemí a vytvářeli počátky hospodářského, společenského a kulturního života v pohraničí. Jejich život prostupovaly tradice venkovského života (příbuzenské a sousedské vztahy, instituce kmotrovství, religiozita, etiketa), do nově se formujícího kulturního obrazu vnášeli prvky kulturních vzorů míst, odkud přišli (nářečí, kroj, obyčejová tradice, folklórní projevy). Generace obyvatel narozených v letech 1931 až 1945 (dnešní střední generace) zvyšuje svou přirozenou úlohu v životě pohraniční vesnice do poloviny šedesátých let. Zvětšuje podíl pracovníků v průmyslové výrobě, v manželských dvojicích je v této generaci zastoupen typ „oba v zemědělství“ a typ „oba v průmyslu“, za prací častěji odjíždí mimo obec. U této generace dohasínají regionální tradice přenesené do pohraničí z vnitrozemí a projevuje se snaha o uplatnění nových prvků. Integrační a asimilační

procesy vrcholí u třetí, nejmladší generace (obyvatel narozených po roce 1946 většinou už v novoosídlenecké obci), zapojené především do práce v průmyslu a terciéru mimo obec; v manželství převažuje typ „oba v průmyslu“. Nejmladší generace urychluje růst sektoru průmyslu a terciéru, pokles zaměstnanosti žen v zemědělství a růst podílu mužů v tomto výrobním odvětví. Třetí generace je hlavní nositelkou kulturních aktivit a vzorů, značně se přibližujícím kulturním znakům vnitrozemských vesnic a měst. Postoje a jednání nejmladších obyvatel plně odrážejí klady i zápory současného života v pohraniční vesnici. V této generaci také dochází k úplné asimilaci a sociální stabilitě. Vytváří se jednoduše lokální společenství, ztotožňující se s nově osídleným pohraničním regionem, který považuje za svůj domov. S touto generací tedy plně krystalizuje proces identifikace a autochtonizace.

Hlubkový interdisciplinární výzkum zvolené jihomoravské nově osídlené pohraniční vesnice umožnil poznat obecné i zvláštní rysy vývoje společenského a kulturního života v našem pohraničí. Závěry, k nimž jsme dospěli, lze v řadě aspektů promítnout i na jiné srovnatelné pohraniční obce a oblasti; v jakém rozsahu, ukáží teprve další rozvíjející se výzkumy. Výsledky našeho výzkumu potvrdily oprávněnost zvoleného metodického přístupu, založeného na monografickém zpracování modelové situace ve vybrané lokalitě. Některé teoretické poznatky znamenají přínos do studia současné vesnice a etnických procesů v Československu.

Načrtnutý obraz o vesnici, která před více jak třiceti lety byla navrácena českému národu, vydává svědectví o zápasech, dočasných prohrách i konečných vítězstvích lidí, kteří ze skrovných počátků vybudovali dnešní bohatě pulsující život pohraniční části socialistického Československa.

